

Тубелець О.С.

*головний спеціаліст відділу з
питань правосуддя Департаменту
антикорупційного законодавства
та законодавства про правосуддя
Міністерства юстиції України*

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ВЕДЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ СТАТИСТИКИ

Кримінально-правова статистика покликана вивчати кількісну сторону злочинності та кримінально-правових заходів боротьби із нею. Її показники відображають кількісну і якісну характеристику результатів діяльності органів розслідування, прокуратури та суду. Вона враховує кількість правопорушень, а також кількість злочинців та міри покарання, які застосував суд. [1, с. 705]

Загальна картина щодо тенденцій у практиці застосування покарання з урахуванням закономірностей диференціації та індивідуалізації окреслюється на підставі статистичної звітності Державної судової адміністрації (далі – ДСА).

Так, відповідно до положень статті 146 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» організацію роботи з ведення судової статистики покладено на ДСА. З метою здійснення покладених завдань ДСА затверджено низку форм статистичної звітності. Зокрема питання призначення покарання висвітлюються у розділі 3 «Призначені покарання (щодо осіб)» форми № 1 «Звіт судів першої інстанції про розгляд справ у порядку кримінального судочинства», затвердженої наказом ДСА від 05 червня 2006 року № 55 «Про затвердження форм звітності про розгляд апеляційними та місцевими (крім господарських) судами судових справ і матеріалів та Інструкції щодо їх заповнення і подання» (далі – Наказ № 55), та у формі № 6 «Звіт про кількість осіб, засуджених, виправданих, справи щодо яких закрито, неосудних, до яких застосовано примусові заходи медичного характеру та види кримі-

нального покарання», затвердженій наказом ДСА від 22 серпня 2007 року № 88.

Пунктами 3.2.41. – 3.2.46. Інструкції щодо подання і заповнення форм звітності про розгляд апеляційними та місцевими (крім господарських) судами судових справ і матеріалів, затвердженої Наказом № 55, регламентується порядок заповнення розділу 3 «Призначені покарання (щодо осіб)» форми № 1, зокрема, порядок розподілення статистичних даних за графами та рядками в залежності від виду покарання.

Далі у пункті 3.2.47 наведеної Інструкції зазначається, що «необхідно звернути увагу, що особи, яких за вироком суду звільняють від покарання та особи, яким призначають покарання але звільняють від його відбування обліковуються у графі 15, у тому числі: у графі 16 - із випробуванням (статті 75, 76, 77, 78, 79, 104 КК України 2001 року)». Виходячи з наведеного, зазначені особи не обліковуються у графах, які передбачають конкретні види покарання.

При цьому, звільнення з випробуванням є одним із найбільш застосовуваних видів звільнення від покарання. Так, з випробуванням за досліджуваний період часу було звільнено від 40 до 50% засуджених осіб. Підставами для звільнення від покарання з випробуванням, серед іншого, є призначення покарання у виді виправних робіт, службового обмеження для військовослужбовців, обмеження волі, а також позбавлення волі на строк не більше п'яти років. Таким чином, статистичні показники саме щодо цих видів покарання будуть найменш ймовірними. І навпаки, показники щодо таких видів покарання як штраф, позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, громадські роботи, арешт, позбавлення волі на строк більше п'яти років, довічне позбавлення волі будуть найбільше наближеними до реальності.

Це стосується як Форми № 1 так і Форми № 6. Наприклад, графа 2 Форми № 6 містить відомості про кількість засуджених у звітному періоді (обвинувальні вироки щодо яких набрали законної сили), тобто значення цієї графи повинна дорівнювати сумі

граф 15, 16, 24-31, у яких обліковуються особи в залежності від виду призначеного їм основного покарання, проте різниця між наведеними показниками становить десятки тисяч.

Так, у 2011 році кількість засуджених, обвинувальні вироки щодо яких набрали законної сили, становила 154 356 осіб. В той же час, відповідно до граф 15, 16, 24-31 кількість осіб, яким було призначено основні види покарання становила лише 88 714 осіб. Різниця становить 65 642 особи (43%), саме щодо такої кількості осіб залишилися неврахованими відомості про вид призначеного покарання. У 2010 році неврахованими залишилися відомості щодо 48% засуджених, у 2009 році – 49%, 2008 – 53%, 2007 – 57%, 2006 – 60%.

Така практика ведення державної статистичної звітності не відповідає і доктрині кримінального права. Так, в основу підстав звільнення від покарання та його відбування покладено критерій виду та розміру призначеного покарання, тобто без призначення покарання не може бути і звільнення від нього.

В.Т. Маляренко іще у 2003 році звертав увагу на той факт, що за даними статистики за тяжкі та особливо тяжкі злочини у 2002 році засуджено 94 477 осіб, а до позбавлення волі – лише 41 211 осіб. [2, с. 19] Таку розбіжність у показниках він пояснював лібералізацією практики призначення покарань та додержанням принципу індивідуалізації покарання. І все ж таки доволі сумнівним є припущення, що за вчинення тяжких та особливо тяжких злочинів в процесі індивідуалізації покарання 56% осіб уникли покарання у виді позбавлення волі.

Таким чином, існуюча на сьогодні статистична звітність не може об'єктивно відобразити практику застосування судами кримінального покарання, а відображає фактично лише таку практику щодо осіб, які не були звільнені від покарання. За таких умов не можливо об'єктивно оцінити застосування судами окремих видів покарання, як основних, так і додаткових (особливо альтернативних), співвідношення застосування видів покарань, що пов'язані та не пов'язані із позбавленням волі, позицію судів першої інстанції та вищих судів з цього питання, аналіз структури

злочинності з точки зору тяжкості злочинів, практику звільнення від покарання та його відбування тощо. В свою чергу неможливо вести мову про об'єктивне визначення ефективності застосування окремих видів покарання.

Ще одним свідченням недосконалості ведення державної судової статистики може бути визнаний факт фіксування випадків засудження неповнолітніх до обмеження волі. Хоча відповідно до положень КК України такий вид покарання до неповнолітніх не застосовується (стаття 98), у статистичній звітності зафіксовано у 2011 році 1 випадок, у 2010 – 1 випадок, у 2009 – 2 випадки, у 2008 – 2 випадки.

Також, у зв'язку з наведеним, необхідно відмітити, що дані Форми № 6 беруться в основу Аналізу стану здійснення судочинства судами загальної юрисдикції, що щороку готується Верховним Судом України.

1. *Юридична енциклопедія: [В 6 т.] / НАН України, Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького; [Редкол.: Ю.С. Шемшученко (голова редкол.) та ін.] – К.: «Укр. енцикл.», 1998. – Т. 5: П-С. – 2003. – 736 с.;*
2. *Малярєнко В.Т. Про покарання за новим Кримінальним кодексом України/ В.Т. Малярєнко. – К.: Фонд «Правова ініціатива», 2003. – 156 с.;*
3. <http://www.scourt.gov.ua/clients/vs.nsf/0/EFBE07EA5BCB611DC2256C96004AE920?OpenDocument&CollapseView&RestrictToCategory=EFBE07EA5BCB611DC2256C96004AE920&Count=500&>